

İKİNCİ ŞERİA MUHAREBESİ'NDE 8'İNCİ KOLORDU BAŞTABİPLİĞİNİN VERMİŞ OLDUĞU SAĞLIK HİZMETLERİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Öz: Bazı tarihçiler büyük resme bakarken mikro olayları gözden kaçırmakta ve tespit edilebilecek birçok bilgiden mahrum kalırken, “İnsana ne oldu?” sorusunu göz ardı etmektedir. Harp tarihi çalışmalarında da muharebeler anlatılırken harekât üzerinde durulmakta ve harekâtı etkileyen unsurlara çok az değinilmektedir. Harekâtı etkileyen en önemli unsurlardan birisi de hiç kuşkusuz verilen sağlık hizmetleridir.

Muharebede verilen sağlık hizmetleri mikro bir bakış açısıyla günümüze de ışık tutan sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sağlık personelinin özveriyle yaptığı hizmetler görülürken İkinci Şeria Muharebesi'nde kullanılan silah, bu silahlardan kaynaklanan yaralanmaların insan vücudunun hangi bölgelerinde meydana geldiğine dair istatistiki bilgiler de kayıtlarda yer almaktadır.

Farklı eser ve arşiv kayıtlarıyla yapılan zayıf karşılaştırmaları günümüze ışık tutan bilgiler sunarken bizlere de şehitlerimizle ilgili görevler yüklemektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda “şehit” kavramı değerlendirilirken az da olsa insana dokunulmaya çalışılmıştır. İkinci Şeria Muharebesi, bu muharebede verilen sağlık hizmetleri ve şehit kavramı, MSB Arşiv ve Askerî Tarih Dairesi Başkanlığı Arşivinden elde edilen 21 Haziran 1918 tarihli sıhhi raporun bize vermiş olduğu verilerin merkezi konularıdır.

Anahtar Kelimeler: Muharebelerde Sağlık Hizmetleri, Seyyar Hastaneler, Şehit Kavramı, Şehitler, İkinci Şeria Muharebesi.

RECOLLECTIONS ON THE HEALTH SERVICES PROVIDED BY THE OFFICE OF CHIEF SURGEON OF THE 8TH CORPS COMMAND DURING THE SECOND TRANSJORDAN ATTACK

Abstract: Some historians, while looking at the larger picture, do miss the micro events, and thus being deprived of valuable information, omit the question “What happened to men?” Similarly, studies conducted on war history often concentrate on the campaigns themselves and ignore the elements affecting the campaigns. One of the significant elements affecting the conduct of campaigns, without doubt, is the health services provided.

Studying the medical services provided at wartime, through a micro-perspective, sheds light even on our day. While observing how selflessly the medical personnel worked, information on the arms used in the Second Transjordan Attack, and their effects on human flesh, along with some statistical information on the wounds inflicted by the arms used, are also observed in the records.

Comparisons made on the various literature and archival records, while shedding light on our day, charge us

Mesut GÜVENBAŞ

(Uzman)

<https://orcid.org/0000-0001-6555-3851>

guvenbas@yahoo.com

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire
Başkanlığı Ankara Türkiye

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Tıp Tarihi ve Etik ABD Eskişehir
Türkiye

Geliş Tarihi: 27.02.2020

Kabul Tarihi: 14.04.2020

Özgün Makale

with duties and responsibilities regarding our martyrs. In line with the information obtained, while evaluating the concept of “martyr,” the concept of “man” is briefly touched upon. The Es Salt Battle, the medical services offered and the concept of “martyr” constitute the foci of the data registered in the medical report dated 21 June 1918, found at the archives of the MND Archives and Military History Department.

Key Words: Medical Services During Battles, Mobile Hospitals, Concept of “Martyr”, Martyrs, The Second Transjordan Attack on Shunet Nimrin and Es Salt.

1. Giriş

Gerçekler ayrıntılarda gizli olmasına rağmen genellikle tarih çalışmalarında büyük resme bakılmaktadır. Dolayısıyla olayların aydınlatılmasında ayrıntıdaki gerçekler gözden kaçarken insana ne olduğu sorusuna da yanıt bulunamamaktadır. Literatürde kendisini mikro tarih olarak gösteren çalışmalarda, olaylara mikroskop altında bakılmakta ve büyük resmi yansıtan küçük detaylar görülebilmektedir. Bu sayede bilim insanı yaptığı analizlerde daha gerçekçi yaklaşımlar geliştirebilmekte ve tarihî olayların aydınlatılmasında daha isabetli analizler yapabilmektedir. Meier'in de ifade ettiği gibi "Eğer mikro alanlar araştırılmaz ise makro olayları açıklamak olanaksız olur."¹

Topluma teleskopla bakan ve nicel yöntemler kullanarak gerçekleştirilen büyük anlatılara iki açıdan meydan okuyan mikro tarihçiler, etik anlamda makro teorilerin insanları görmezden geldiğini düşündüğü için sıradan insanı merkeze alarak tarihi insanileştirmeye çalışmışlardır. İkinci meydan okuma ise somut yaşamın gerçekliğini yakalama ve kurma noktasında "niçin" ve "nasıl" sorularına cevap bulma çabası olarak kendisini göstermiştir.²

Ülkemizde yapılan harp tarihi çalışmalarında da genel itibarıyla harekât üzerine yoğunlaşıldığı ve harbi doğrudan etkileyen sağlık hizmetleri, iaşe vb. insani konular üzerine fazla değinilmediği görülmektedir. Oysaki araştırma evreninin daraltılarak tespit edilen verilerin çoğaltılması ve sağlıklı bir analiz ile savaşın tüm yönleriyle ayrıntılı olarak değerlendirilmesi, daha gerçekçi sonuçların ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Yapılan önemli hatalardan bir diğeri ise muharebenin sadece karşılıklı güçlerin çarpışması olarak görülmesidir. Mikro düzeyde çalışmanın zor olması sebebiyle konuya yeterince eğilinmemekte, insana ne olduğu sorusu cevaplanamamaktadır.

Bu çalışmada MSB Arşiv ve Askerî Tarih Dairesi Başkanlığı Arşivinden tespit edilen belgeler doğrultusunda tarihin tozlu sayfalarında birer istatistikten öteye gidemeyen sıradan insanlara bir parça olsun kulak verilmeye çalışılacaktır. İkinci Şeria Muharebesi'nde yapılan sağlık hizmetleri ve muharebenin zayıf sonuçları 8'inci Kolordu Baştabipliğinin göndermiş olduğu rapor üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Kısaca İkinci Şeria Muharebesi (30 Nisan-5 Mayıs 1918)

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların da baskısıyla Osmanlı Devleti'nin Süveyş Kanalı'na yaptığı iki taarruz (Birinci Kanal Seferi 14

¹ Christian Meier; "Makro ve Mikro Tarih İlişkisi Üzerine Notlar", Çev.: Doğan Gün, *Memleket Siyaset Yönetim*, 7(18), 2012, s. 123.

² Mehmet Ertan; "Gündelik Hayatın Tarihine Dokunma Çabası: Mikro Tarihçilik ve Carlo Ginzburg", *Kültür ve İletişim*, 15(2), 2012, s. 31.

Ocak-5 Şubat 1915; İkinci Kanal Seferi 14 Temmuz-14 Ağustos 1916) başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İngilizlerin Filistin'i işgal amacıyla karşı taarruza geçmesi sonucu Suriye-Filistin Cephesi oluşmuş, yoğun muharebelere sahne olan bu cephe, Osmanlı ordusunun günümüz Türkiye sınırlarına kadar çekilişini de beraberinde getiren bir süreçle sonlanmıştı.

1916 yılı Haziran'ında bölgede Mekke Şerifi Hüseyin ile oğlu Faysal tarafından İngiliz kışkırtmasıyla başlatılan isyan, Osmanlı Devleti'ni bölgede daha da zor durumda bırakmıştı. Gazze-Şeria-Birüssebi hattında savunma için tertiplenen Türk ordusuna 1917 yılı Mart ve Nisan aylarında İngilizler tarafından yapılan taarruzlar (Gazze Muharebeleri) püskürtülmüştü. Ancak bu muharebelerden kısa bir süre önce Bağdat, 11 Mart 1917 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmişti. 31 Ekim'de İngilizler tarafından başlatılan taarruz sonrası Birüssebi Meydan Muharebelerinde Türk mevzisi yarılmış ve Kasım 1917 ortalarında Türk birlikleri Kudüs-Yafa hattına çekilmişti. 8-9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs'ün düşmesi sonucu Osmanlı ordusu Kudüs'ün kuzeyine çekilmek zorunda kalmıştı.³ Nablus Meydan Muharebesi'ne (19 Eylül 1918) kadar cephede bazı muharebeler yaşandı. Bunlardan birisi de İkinci Şeria Muharebesi'ydi.

İngilizleri İkinci Şeria Muharebesi'ne zorlayan önemli nedenlerden biri bölgedeki buğday ve arpa ürünlerinin Türklerin eline geçmesine engel olmaktı. General Allenby, 30 Nisan 1918'de harekâtın başlamasına karar vermişti. Harekât, 30 Nisan'da tasarlanan plana göre başladı. İngilizler, 8'inci Türk Kolordusunun cephesine taarruz ederek ileri mevzileri ele geçirdi. Bir kısım İngiliz kuvveti Amman yakınlarındaki Salt'a ilerledi. Aynı gün Salt İngilizlerin eline geçti. Yoğun topçu ateşi ve zırhlı otomobil desteğini alan üstün İngiliz birlikleri gücünü Salt ve 8'inci Kolordu cephesine yoğunlaştırmıştı. 48'inci Fırkanın direnişi karşısında İngilizlerin taarruzu başarılı olamadı. Kolordu gerisine doğru Salt'tan Şuayyip Köprüsü'ne ilerleyen İngiliz birlikleri Kafkas Süvari Tugayının müfrezesi tarafından durduruldu. 1 Mayıs günü 8'inci Kolordunun yükünü hafifletmek amacıyla 24'üncü Fırka tarafından karşı taarruz ve ileri harekât yapıldı. 8'inci Kolordu birlikleri aldığı destek ile Tele'l-Nimrin sırtlarındaki mevzilerini korudu.

2 Mayıs 1918'de 8'inci Kolordu cephesine taarruzuna devam eden İngilizler, küçük toprak kazanımlarının dışında başarı gösteremedi ve Salt'a kadar çekilmek zorunda kaldı. 3 Mayıs günü ilerlemeye çalışan İngiliz

³ İsmet Görgülü; On Yıllık Harbin Kadrosu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.182-186. Bu cephedeki muharebelerin ayrıntısı için bakınız: Yahya Okçu; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi IV'üncü Cilt 1'inci Kısım Sina-Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 1979 ve Kâmil Önalp-Hilmi Üstünsoy; Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV'üncü Cilt 2'nci Kısım, İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi'ne Kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917-30 Ekim 1918), Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 1986.

birlikleri Türk makineli tüfeklerinin etkili ateşi karşısında geri çekildi. Mevcut durumda fayda sağlayamayacağını düşünen İngiliz birlikleri başarılı bir geri çekilme harekâtı gerçekleştirdi. 3 Mayıs günü Türkler Salt'ı geri almayı başardı. 4 Mayıs günü Salt'tan İngiliz birlikleri tamamen çekildi.⁴

30 Nisan-4 Mayıs 1918 tarihleri arasındaki İkinci Şeria Muharebesi'ne katılan birlikler, personelinin yarısından fazlasını kaybetmiş, 7'nci Ordunun muharebe gücü de son derece zayıflamıştı. Geri ulaşım yolu kesilen 8'inci Kolordu birlikleriyse yiyecek ikmalı yapılamadığından açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. İngiliz birliklerinin çoğunun Şeria Nehri batısına çekilmesine rağmen bu şartlar altında takip harekâtı yapılamamıştı.⁵

Yaşanan İkinci Şeria Muharebesi'ndeki insani gerçeklere dikkat çeken en önemli konulardan biri verilen sağlık hizmetleriydi. Beş gün kadar süren bu muharebe sonunda verilen sağlık hizmetine ilişkin rapor, Yıldırım Ordular Grubu Sıhhiye Müfettişliği tarafından 8'inci Kolordu Baştabipliğinden istenildi.⁶ 8'inci Kolordu Baştabipliğinin 21 Haziran 1918 tarihli raporu, verilen sağlık hizmetlerine ışık tutarken yaşanan acı ve zorlukları gözler önüne sermektedir. Muharebenin ayrıntılarını da görebileceğimiz rapor, sıhhiye teşkillerinin bu muharebede nasıl faaliyet gösterdiğini ortaya koyarken sunduğu verilerle de farklı sonuçlara ulaşmamızı sağlamaktadır.

3. 8'inci Kolordu Baştabipliğinin Sıhhi Raporu

Literatürde, belirtilen tarihlerdeki muharebe İkinci Şeria Muharebesi olarak adlandırılmasına rağmen raporda muharebenin ismi “Tele'l-Nimrin Muharebesi” olarak geçmektedir. Literatürde 24-25 Mart 1918 günü gerçekleşen Tele'l-Nimrin Muharebesi'nin bu raporla bir bağı bulunmadığı gibi tarihler de tutmamaktadır. Bu anlamda muharebenin geçtiği yerin Tele'l-Nimrin'e çok yakın olması sebebiyle döneminde bu ismin verildiği, literatürde muharebenin isminin farklı adlandırıldığı söylenebilir.⁷

Baştabiplik tarafından verilen bu rapor; muharebe öncesi sıhhiye müesseselerinin yerleşim durumu, muharebedeki sıhhi hizmetler, taarruz sonrası durum ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Ayrıca Tablo-1'de gösterilen “İkinci Şeria Muharebesi'ndeki Yaralanma Üzerine İstatistik” ve Tablo-2'de gösterilen “İkinci Şeria Muharebesi'ndeki Zayiat Çizelgesi” raporun önemli ayrıntılarıdır.

⁴ Önalp-Üstünsoy; s. 580-592.

⁵ Cemal Kemal; “Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 51, 2013, s.618-619.

⁶ MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi; Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu (BDH), Klasör (K.): 3780, Dosya (D.): 1, Fihrist (F.): 39.

⁷ Tele'l-Nimrin Muharebesi'nin ayrıntısı için bakınız: Önalp-Üstünsoy s. 569-571.

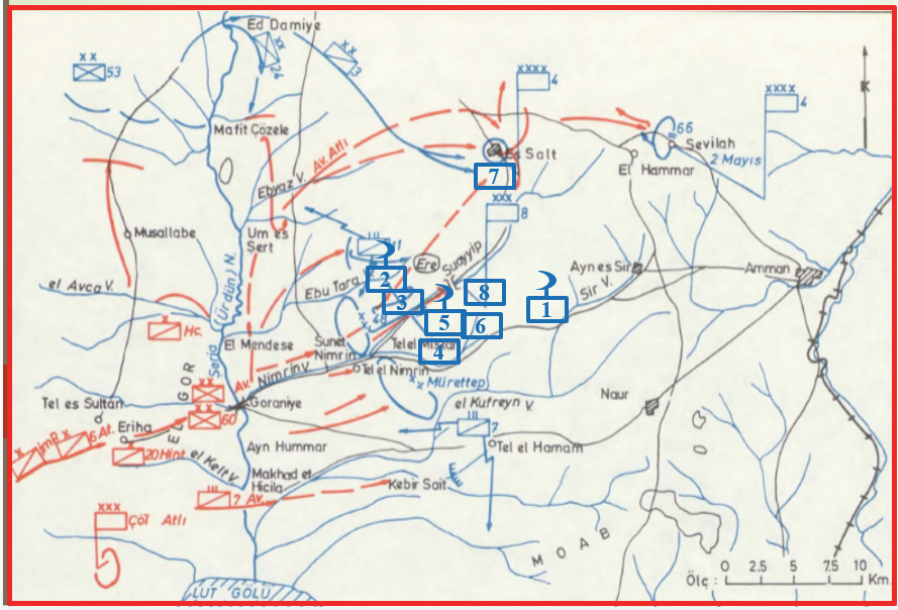
Muharebedeki sağlık hizmetlerine ilişkin bilgiler ile bu bilgiler doğrultusunda yapılan değerlendirmelerin tamamı, 8'inci Kolordu Baştabipliğinin Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığına göndermiş olduğu rapor doğrultusunda yapılacaktır. Söz konusu rapor, tarihî konular merceek altına alındığında nelerin görülebileceğine dair güzel bir örnek olacaktır.

a. Muharebe ncesi Sıhhiye Birliklerinin Konuşu

Muharebe ncesi 8'inci Kolordunun emrinde 46'ncı ve 48'inci Fırka Sıhhiye Blkleriyle 3 ve 17 Numaralı Seyyar Hastaneler vardı. 46'ncı Sıhhiye Bölüğü ikiye ayrılarak yarısı Mürettep Fırkanın gerisinde Sir Vadisi üzerinde, karargâhın beş kilometre uzağında, diğer yarısı ise Tele'l-Nimrin yolu üzerinde ahşap köprünün beş kilometre kuzeyinde, Hut Dağı yolunun tam karşısına konumlanmıştı. Burada ayrıca sıhhiye arabaları ve sedyeleriyle araba istasyonu, Mürettep Fırkaya giden yol ile Sir Vadisi'nin keşiştiği yerde yaralı mahalli bulunmaktaydı.

48'inci Sıhhiye Bölüğü, Tele'l-Nimrin Köprüsü'nün 4,5 kilometre kuzeydoğusunda ve yolun sağındaydı. Pansuman ve yaralı toplama mahalli de tesis edilmişti. 17 Numaralı Seyyar Hastane Salt'ın girişinde, 3 Numaralı Seyyar Hastane şuayyib Köprüsü'nn iki kilometre güneyinde yolun solunda mevzilenmişti.⁸ Sıhhiye birliklerinin yerleşimi, harekâtı da gösteren Kroki-1'e işlenerek gösterilmeye çalışılmıştır.

⁸ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-1.

Muharebe Öncesi 8'inci Kolordu Sıhhiye Müesseseleri⁹

	46'ncı Sıhhiye Bölüğünün Yarısı		48'inci Sıhhiye Bölüğü
	46'ncı Sıhhiye Bölüğünün Diğer Yarısı		Pansuman ve Yaralı Toplama Mahalli
	Araba İstasyonu		17 No.lu Seyyar Hastane
	Yaralı Mahalli		3 No.lu Seyyar Hastane

Sıhhiye birliklerinin yerleştirilmesinde savaş esnasında en etkin şekilde sağlık hizmetlerinin verilmesi amaçlanmaktadır. Birliklerin sevk ve idaresine göre sıhhiye birlikleri de sürekli yer değiştirmektedir.

b. Muharebedeki Sıhhi Hizmetler

İngilizler, 30 Nisan 1918'de sabaha karşı saat 03.00'te 48'inci Fırkanın bütün noktalarına piyade hücumuyla baskın tarzında taarruz başlatmıştı.

⁹ Sıhhiye birliklerinin işlendiği ve hareketi gösteren kroki Önalp ve Üstünsoy'un (s. 927) eserinden alınmıştır. Sıhhiye birlikleri kroki üzerine yaklaşık olarak yerleştirilmiştir. Hata payı bulunabilir.

48'inci Fırkanın ileri hattında bulunan 23 ve 24'üncü Alayların 2'nci Taburları üstün bir direnç göstermişti. Bu taburlardan birçok efrat ve zabitan şehit düşmüş ve yaralanmıştı. Taarruzla birlikte şafakta İngilizlerin yoğun topçu ateşi de kendisini göstermekteydi. Türk birlikleri hücum eden üstün İngiliz kuvvetlerine karşı ikinci savunma hattına çekilmiş, bu sebeple birinci savunma hattındaki sargı mahallinden¹⁰ istifade edilememişti. Yaralıların pansumanları ikinci savunma hattının yanlarındaki vadilerde tesis edilen sargı mahallerinde yapılmıştı. 48'inci Fırkanın sol yanındaki hafif ve orta derecedeki yaralılar gündüz sürekli olarak Tele'l-Nimrin yakınlarındaki araba istasyonu ve yaralı toplama mahalline sevk edilirken ağır yaralılar ise gece İngiliz topçu ateşinin susmasını müteakip kısmen yük hayvanları ve kısmen sedyelerle götürülebilmişti. Yaralılar bu merkezden sıhhiye arabalarıyla 46'ncı ve 48'inci Sıhhiye Bölüklerine nakledilmekteydi. Fırkanın sağ yanındaki yaralılar da Hut Vadisi yoluyla aynı sıhhiye bölüklerine sevk edilmekteydi.¹¹

23'üncü Alay 2'nci Tabur Tabibi, bu taburda şehit düşen tek subaydı. Bu durum, sağlık personelinin muharebenin ne kadar içinde olduğunu da göstermekteydi. Ağır yaralıların sıhhiye bölüklerine sevkinde topçu ateşinin susmasının beklenmesi, yaralıların alması gereken ileri sağlık hizmetinin gecikmesine, dolayısıyla belki de ölümlerin artmasında etken olmuştu.

Mürettep Fırka bölgesindeki İngiliz taarruzu daha hafifti. Savunma hattındaki sargı mahallinden istifade edilmiş, yaralılar sedyeler ve nakliye araçlarıyla yaralı toplama mahalline, oradan da Sir Vadisi üzerinde tesis edilen 46'ncı Sıhhiye Bölüğünün yarısının bulunduğu merkeze sevk edilmişti. Mürettep Fırkanın sol yanında bulunan 7'nci Süvari Alayı cephesinde ise muharebe olmamıştı. 48'inci Fırkanın sağ yanında, 11'inci Süvari Alayından oluşan 2'nci Kafkas Süvari Livası bulunmaktaydı. Ebu Tara Vadisi'nde dağınık bir şekilde bulunan bölükler için sargı mahalleri ve yaralı toplama mahalli yapılmıştı. Yaralılar, dağ yollarını takip ederek Tele'l-Nimrin yoluna sevk edilmiş ve nakliye araçlarının yetersizliği sebebiyle yaralı sevkıyatı, hayvanlar üzerinde yapılmıştı. Mesafenin üç saate yakın olması sebebiyle yaralılar için zahmetli bir yolculuk olmuş ancak yaralılar sıhhiye bölüklerine yerleştirilmişti. 1 Mayıs 1918 gecesi tüm yaralılar sıhhiye bölüklerine nakledilmişti.¹² Nakliye araçlarının yetersizliği sebebiyle zor şartlarda nakledilen yaralıların sıkıntısı daha da artmıştı.

¹⁰ Sargı mahalleri muharebelerde önemli bir işleve sahipti. Yapılacak ilk müdahale ile özellikle kan kaybindan meydana gelen ölümlerin önüne geçilmesi açısından burada verilecek hizmet büyük önem taşımaktaydı. Yaranın durumuna göre de yaralılar geri hatlardaki sıhhiye merkezlerine sevk edilmekteydi.

¹¹ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-1.

¹² BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-1 ve F.: 39-2.

İngilizler, 8'inci Kolordu cephesine yaptığı taarruzun dışında, önemli miktardaki süvari kuvvetleriyle Salt istikametinde ilerleyerek Salt'ı işgal etmişti. İngilizlerin Salt'a yaklaşması sırasında 4'üncü Ordu Sıhhiye Riyasetinden verilen emir gereğince, Salt'ta bulunan 17'nci Seyyar Hastane 4'üncü Ordu Karargâhıyla Amman'a çekildi. 17'nci Seyyar Hastane Amman'a çekilirken İngiliz taarruzuna uğradı. Eşyasının büyük kısmı ile ecza ve cerrahi aletlerinin bir kısmı İngilizlerin eline geçti. Kalanları ile Amman'a ulaştı. Amman'a çekilmeden önce Salt'taki yaralılar da unutulmamıştı. Hekimlerden Mülazımıevvel Filip Şaryak Efendi, Salt'taki yaralılara bakmakla görevlendirilmiş ancak Hekim Filip İngilizlerin eline esir düşmüştü.¹³ Seyyar hastanenin taarruza uğraması¹⁴ 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi hükümlerine de aykırı bir tutumdur. Çünkü Cenevre Sözleşmesi gereği yaralı ve hastalar bulunduğu sürece askerî hastaneler tarafsız kabul edilecek ve muharip ordular tarafından himaye edilecektir.¹⁵ Hekim Filip'in esir düşeceği bilinmesine rağmen yaralılara bakmak amacıyla Salt'ta bırakılması, tıp mesleğinde birinci görevin yaşamı ve sağlığı korumak olduğuna da güzel bir örnektir.

Salt'ı işgali sonrası İngilizlerin bir süvari kolu Tele'l-Nimrin yolu üzerinden Şuayyib Köprüsü'ne doğru ilerlemişti. Şuayyib Köprüsü'nün iki kilometre güneyinde bulunan 3 Numaralı Seyyar Hastanenin, İngilizlerin ilerlemesi sebebiyle bulunduğu mevkide kalması imkânsız hâle gelmişti. Bütün nakliye araçları gönderilerek seksen yaralı ile hastanenin eşyaları Tele'l-Nimrin'e (48'inci Sıhhiye Bölüğünün yanına) geceleyin taşınmış ve iki saat sonra burada hizmet verir hâle getirilmişti. Şuayyib Köprüsü'ne doğru ilerleyen İngiliz birliklerine karşı süvari, piyade ve topçu kıtaatından oluşan kuvvetler köprü civarına gönderilmiş, bu kuvvetin sağlık işleri için 46'ncı Sıhhiye Bölüğünden bir subay kumandasında sedyeci, sıhhiye efradı ve bir sıhhiye arabasından oluşan bir sıhhiye müfrezesi de aynı bölgeye yönlendirilmişti. Salt yolunun İngiliz birlikleri tarafından kapatılmış olması sebebiyle hafif yaralılar sıhhiye bölüklerinde, ağır yaralılar ise seyyar hastanelerde bırakılmak zorunda kalmıştı. Yalnızca Sir Vadisi üzerindeki

¹³ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-2.

¹⁴ Savaş ahlakıyla ilgili en etkili ve bilinen görüşlerden biri "Adil Savaş Teorisi"dir. Bu teoride bir savaşın bir devlet tarafından haklı gösterilebilmesi için bazı koşulların karşılanması gerekir. Geleneksel "Adil Savaş Teorisi" savaşları iki prensibe göre yargılar: İlk olarak savaşa başvurmada hakaniyet (*jus ad bellum*) ve savaşın sevk ve idaresindeki hakaniyet (*jus in bello*). Adil savaş teorisyenlerinden çoğu bu ikisinin birbirinden bağımsız olması gerektiğini iddia ederler; yani, kişi kendisi "*jus ad bellum*" ilkesinin karşılandığı, diğer bir ifadeyle bizzat savaşta haklılığın yerinde olduğu ancak "*jus in bello*" konusunda haksız olunan ya da bunun tam tersi bir savaş içerisinde bulabilir. Icael Averroes E. ESTRELLA; "On the Ethics of War", *Kritike*, 6 (1), 2012, s. 67.

¹⁵ Kızılay ve Kızılhaçın Milletlerarası Kaynakları Sözleşmeler-Tüzükler-Kararlar; Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 1964, s. 13.

46'ncı Sıhhiye Bölüğünde bulunan yaralılar Amman'a sevk edilebilmişti.¹⁶ Amaç, bir an evvel yaralıları daha iyi hizmet alabileceği noktalara ulaştırmak ve cephe yakınındaki sağlık birimlerinin doluluk oranını azaltmaktı.

Geceleyin seyyar hastanenin hastalarıyla taşınması ve iki saat içerisinde hizmet verecek hâle getirilmesi insanüstü bir gayretin ürünü olsa gerektir. Sıhhiye birliklerinin gerek zorunluluktan ve gerekse hizmet vermek maksadıyla sürekli hareket hâlinde olduğunu da görmekteyiz. Şuayyib Köprüsü'ne sevk edilen sıhhiye müfrezesi ve İngilizlerin ilerlemesi sebebiyle yer değiştiren seyyar hastaneler bunu bize göstermektedir. Sevk yollarının kapanması ve yaralıların sevk edilememesi, muharebedeki sağlık hizmetlerinin verilmesinde ayrı bir problem sahası olarak gözükmektedir.

c. Taarruz Sonrası Sıhhiye Hizmetleri

48'inci Fırkaya yapılan İngiliz taarruzları 2-3 Mayıs 1918 tarihlerinde Türk topçusunun ateşiyle durdurulmuştu. Birliklerin sargı mahalleri, alay karargâhlarının yanında olmak üzere, cephenin sağındaki birlikler için Nuri Bey Tepesi ile Hut Dağı'nın batı eteklerindeki mağaralarda, cephenin solundaki birlikler için Nimrin Vadisi'ne paralel olan sırt üzerindeki korunaklı yerlerde tesis edilmişti. Hut Dağı'nın yakınındaki topçu birliği için de dağın 300 metre kuzeydoğusunda ufak bir yaralı yeri yapılmıştı. Cephenin sol yanındaki birlikler için bir hekim nezaretinde dört sedyeci, 20 sıhhiye neferinden oluşan bir sargı mahalli yapılmıştı. Yaralılar sedye ve yük hayvanlarıyla sıhhiye bölüklerine nakledilmişti.

Aynı tarihlerde Mürettep Fırkaya yapılan İngiliz taarruzu hafif geçmişti. Birliğin konumu değişmediği için mevcut sargı yerinden yararlanılmıştı. 48'inci Fırkanın aldığı vaziyet sebebiyle 3 Mayıs 1918 tarihinde 46'ncı ve 48'inci Sıhhiye Bölüklerinin bulunduğu yerlere de top mermileri isabet etmeye başladı. Ancak bir zarar vermedi.¹⁷ Rapordan, sargı mahallerinin korunaklı bölgelerde oluşturulmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. 48'inci Fırkanın birliklerine yönelik olarak İngiliz topçusunun açtığı ateş, sıhhiye bölüklerini de etkilemiştir. Ancak bunun İngilizler tarafından bilinçli bir şekilde yapıldığını söylemek, rapordaki ifade tarzına ters düşecektir. Raporda düşen top mermilerinin sebebi olarak 48'inci Fırkanın yeni konuş durumu gösterilmektedir.

Salt'a taarruz eden İngiliz birliklerinin geri çekilmesi sebebiyle 4 Mayıs 1918'de Salt yolu açılmıştı. Hafif yaralılar otomobil, ağır yaralılar sedyeli sıhhiye arabalarıyla Salt Hastanesine sevk edilmişti. İngilizler bütün cepheden 5 Mayıs 1918 tarihinde geri çekilmeye başlamıştı. Raporda, muharebenin tüm

¹⁶ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-2.

¹⁷ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-2.

safhalarında yaralıların sıhhiye bölükleri ve seyyar hastaneler tarafından itina ile tedavi edildikleri, iâşe ve istirahatının sağlandığı ifade edilmektedir.¹⁸

Salt'a giden yolun açılmasıyla birlikte taarruz sonrası sevk işlemlerinin daha sağlıklı işlediği belirtilebilir. Muharebenin durmasıyla birlikte Salt Hastanesine yaralıların taşınması işleminde otomobil ve sedyeli sıhhiye arabalarının kullanılabilmesi, sevk işlemlerinin daha sağlıklı bir şekilde yürütüldüğünü bize göstermektedir.

5 Mayıs 1918 günü İngiliz kuvvetleri cephenin tamamından geri çekilmiştir. Muharebe esnasında sıhhiye bölüklerinde ve seyyar hastanelerde istirahat, iâşe ve tedavi işlemlerinin itina ile gerçekleştirildiği, raporda belirtilmektedir. Raporda ayrıca 48'inci Sıhhiye Bölüğüne 83, Mürettep Fırkanın solundaki yarım olan 46'ıncı Sıhhiye Bölüğüne 9'u İngiliz esiri olmak üzere 42, 3 Numaralı Seyyar Hastaneye 127 yaralının giriş yaptığı, 46'ıncı Sıhhiye Bölüğünde 4, 48'inci Sıhhiye Bölüğünde 3 neferin, 3 Numaralı Seyyar Hastanede ise 1 subayın "şehiden"¹⁹ vefat ettiği belirtilmiştir.²⁰

Raporun metin kısmında yaralı miktarı (İngiliz esirleri saymazsak) 243 olarak ifade edilmektedir. Ancak raporda çizelge hâlinde verilen ve Tablo-1'de de belirtilen rakamlara bakıldığında yaralı miktarı 300 olarak gözükmektedir. Raporda 17 Numaralı Seyyar Hastaneye sevk edilen ya da Salt'ta bırakılan yaralı miktarı belirtilmemektedir. Yaklaşık 60 yaralının 17 Numaralı Seyyar Hastaneye sevk edilen kişiler olduğu değerlendirilebilir. İngilizlerin seyyar hastaneye taarruzuna karşın raporda yaralı İngiliz esirlerin tedavi altına alındığı belirtilmektedir. Bu durum savaşın sevk ve idaresindeki hakkaniyet ilkesi ve Cenevre Sözleşmesi hükümlerinin uygulanışına güzel bir örnektir.

5 Mayıs 1918'de Türk kıtaatı eski mevzilerine tekrar dönmüştür. Raporda sıhhiye birliklerinin, savaşta hayatını kaybedenleri (Raporda düşman cesetleri, şehitler ve hayvan ölüleri olarak belirtilmektedir.) uygun yerlere derin çukurlar kazarak defnettiği belirtilmektedir. Çukurların derin kazılmasının sebebi olarak da İngiliz ordusunda baş gösterdiği bilgisi alınan kolera hastalığına atıf yapılmaktadır. Ayrıca İngiliz birliklerinden ele geçirilen ganimetlerin de bu sebepten dolayı kullanılmadan önce temizlendiği belirtilmektedir. Raporun sonuç kısmı yazılmadan önce, muharebe boyunca meydana gelen zayıat ile yaralıların vücutlarındaki hangi bölgelerin, hangi tür

¹⁸ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-2.

¹⁹ Personel kayıtlarına düşülen ifadeler ve şehitlik kavramı Tablo-2'nin değerlendirilmesinde ayrıca açıklanmaya çalışılacaktır.

²⁰ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-2 ve F.: 39-3.

savaş aracı ile yaralandığını belirtir cetvellerin gönderildiği belirtilmektedir.²¹ Tablo-1 ve Tablo-2’de yer alan bu cetveller ayrıca değerlendirilecektir.

Aslında sıhhiye birliklerinin insanın en temel hakkı olan yaşam hakkını sağlamak için savaştaki insanüstü gayreti, savaş sonrası tedavi ile devam etmektedir. Savaşta ölenlerin defnedilmesi ve elde edilen savaş ganimetlerinin bulaşıcı hastalıklardan dolayı dezenfekte edilmesi işlemi dikkate alındığında sıhhiye birliklerinin işinin zorluğu ve görev sahasının genişliği dikkati çekmektedir.

8’inci Kolordu Baştabibi Binbaşı Mehmed’in imzasıyla son bulan ve 5 Mayıs 1918 tarihini taşıyan raporun sonuç kısmında; bütün sıhhiye personelinin İkinci Şeria Muharebesi’nde cansiperane ve başarılı bir şekilde görevlerini yaptığı vurgulanırken yaralıların tedavi, iaşe, geri bölge hastanelerine sevk ve istirahatlerinin muntazam bir şekilde yapıldığı ifade edilmektedir.

Raporun ekinde yer alan çizelgeler Tablo-1 ve Tablo-2’de sunulmuştur. Bu istatistiki bilgilerin bize hangi verileri verdiği bakmak gerekir.

²¹ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-3.

Tablo-1

Yaralanma Bölge/leri ve Çeşitleri	Bomba	Şarapnel	Dane	Büyük Çaplı Mermiler, Gra, Martin	Son Sistem Küçük Çaplı Mermiler	Mermiler Vasıtasıyla	Süngü, Kılıç, Mızrak	Toplam	Tam Olarak İyileşenler (Hava Değişimi Dahil)	Malulen Çıkan (Silahsız Hizmette Ayrılanlar veya Emekli)	Hasanede Vefat Eden	Diğer Hasaneye Nakit	Tedavide Kalkan
Baş	2	25	7		30			64					64
Boyun	1	10			8			19					19
Göğüs	4	15	2		24			45					45
Karın	1	2	1		8			12					12
Mide	1		1					2					2
Eller	1	20	3		64			88					88
Ayaklar	2	6			62			70					70
Haap Meydamda Şehit	5	42	34		104			185					0
Toplam	17	120	48		300			485					300

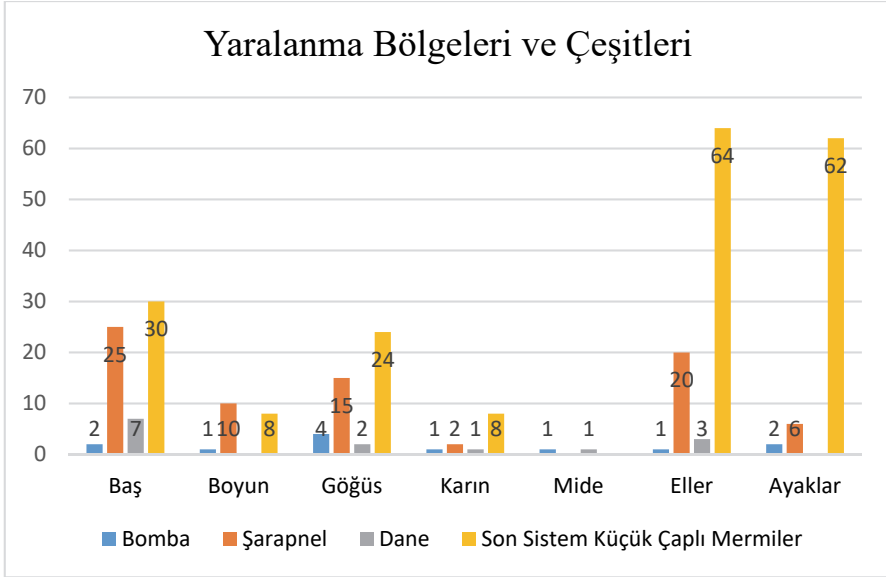
İkinci Şeria Muharebesi'ndeki Yaralanma Üzerine İstatistik (30 Nisan-5 Mayıs 1918)²²

²² BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-4.

Raporda toplam 300 yaralının olduğu belirtilmektedir. Yaralanmanın meydana geldiği yerler dikkate alındığında; ağırlıklı olarak yaralanmaların eller (% 29,3), ayaklar (%23,3), baş (% 21,3) ve göğüs (% 15,0) bölgesinde olduğu dikkati çekmektedir. Baş ve göğüs bölgelerine; mide, karın ve boyun bölgelerinde meydana gelen yaralanmalar da eklendiğinde yaralanmaların yaklaşık % 40'ının ağır sonuçlarının olduğu değerlendirilebilir. Elimizde veri olmamasına rağmen hastaneye sevk edilen bu 300 kişinin içerisinde ölümlerin olduğunu söyleyebiliriz.

Son sistem küçük mermilerden meydana gelen yaralanmalar (n=196) toplam yaralanmaların % 65,3'ünü oluşturmaktadır. İkinci önemli yaralanma sebebi olan şarapnel (n=78) toplam yaralanmaların % 26'sını oluşturmaktadır. Yani Türk kıtaatındaki her 4 askerden birisi atılan top ya da bomba mermisinden çıkan metal parçası sebebiyle yaralanmıştır. Bomba ile meydana gelen yaralanmalar ise toplam yaralanmaların yüzde % 4'üdür. Şarapnelde meydana gelen yaralanmalardan hareketle topçu ateşinin daha etkili olduğu söylenebilir. Rapordaki yoğun topçu ateşi olduğu bilgisi, verilen bu verileri doğrulamaktadır. Belgede belirtilen son sistem küçük çaplı mermilerden meydana gelen yaralanma oranının yüksekliği, gelişen teknolojinin savaşta yıkıcılığını Birinci Dünya Savaşı'nda da göstermektedir.

Yaralanma bölgeleri ayrı ayrı incelendiğinde; baş bölgesinde meydana gelen yaralanmalarda (n=64) şarapnel (% 39,1) ve son sistem küçük mermilerin (% 46,9), boyun bölgesinde meydana gelen yaralanmalarda (n=19) şarapnel (% 52,6) ve son sistem küçük mermilerin (% 42,1), göğüs bölgesinde meydana gelen yaralanmalarda (n=45) şarapnel (% 33,3) ve son sistem küçük mermilerin (% 53,3), karın bölgesinde meydana gelen yaralanmalarda (n=12) şarapnel (% 16,7) ve son sistem küçük mermilerin (% 66,7), ellerde meydana gelen yaralanmalarda (n=88) şarapnel (% 22,7) ve son sistem küçük mermilerin (% 72,7), ayaklarda meydana gelen yaralanmalarda (n=70) şarapnel (% 8,6) ve son sistem küçük mermilerin (% 88,6) etkili olduğu görülmektedir. Tabloda istisnai olarak mide bölgesinde meydana gelen yaralanmalarda (n=2) yaralanma sebebi olarak bomba (% 50) ve dane (% 50) gözükmektedir.

Yaralanma Bölgeleri ve Çeşitleri

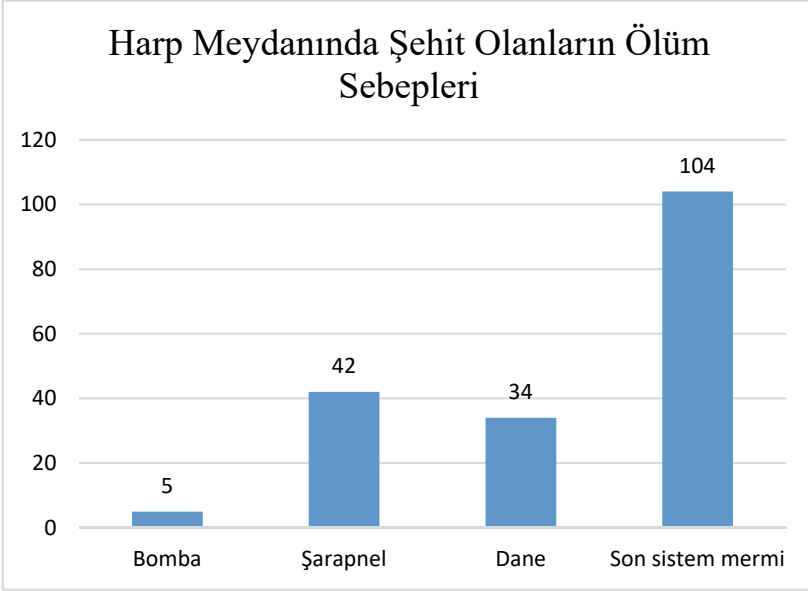
Yukarıdaki bilgilere ilave olarak Tablo-1 incelendiğinde büyük çaplı mermi içeren tüfeklerin (Martin ve Gra cinsi tüfekler gibi) İkinci Şeria Muharebesi'nde zayıta neden olmadığını görmekteyiz. Süngü, kılıç ya da mızrak tarzı yaralanmanın olmaması göğüs göğüse bir muharebenin yaşanmadığını bize göstermektedir. İngiliz kuvvetlerinin yaptığı baskın tarzı taarruzda son sistem mermiler ve yoğun topçu atışıyla sonuç aldığı belirtilebilir. Raporun savaşın hemen bitiminde kaleme alınmış olması sebebiyle hastaneye sevk edilen 300 kişiden kaçının tedavi olarak hastaneden ayrıldığı, hastanede kaç kişinin vefat ettiği, kaç kişinin başka bir hastaneye sevk edildiği ya da kaç kişinin maluliyet yaşadığı bilgisi çizelgede yer almamaktadır. Bu bilgilerin bulunmaması sebebiyle hastanelerde verilen sıhhiye hizmetinin etkinliği konusunda bir değerlendirmede bulunulamamıştır. Raporda sadece hastanede vefat eden personel bilgisine değinildiği görülmektedir. Yaralıların tamamının tedavi altında olması sebebiyle sargı mahallerinde yapılan ilk müdahale sonrası tekrar muharebe sahasına dönebilecek nitelikte olan askerlerin bu veriler içerisine eklenmediği sonucu çıkarılabilir.

Belgenin başlığında yaralanma istatistiği olarak belirtilse de harp meydanında şehit düşen 185 kişinin ölüm sebepleri de (Şekil-1) belirtilmektedir. Sayıların birbiri ile örtüşmesi sebebiyle, Tablo-1'deki yaralı üzerine istatistikte belirtilen rakamlarda (yaralı ve şehit) sadece efradın

değerlendirilmesinin yapıldığını ifade edebiliriz. Çünkü Tablo 2'deki rakamlarda 300 yaralı ve 185 şehit bilgisi efrat için verilmiştir.

Ölüm sebebi olarak yine son sistem mermiler ile şarapnel ve dane ön plana çıkmaktadır. Son sistem mermilerden ölümler (n=104) % 56,27, şarapnelen ölümler (n=42) % 22,70, daneden ölümler (n=34) % 18,37 ve bombadan ölümler (n=5) % 2,70 olarak gözükmektedir. Yaralanmalar ile ölümler arasında ölüm sebepleri (savaş aletlerinin etkinliği) açısından paralellik görülmektedir. Ancak burada dikkati çeken bir husus şarapnel ile dane arasındaki ilişkidir. Verilerden şarapnelen ölümlerin daneden ölümlere oranla yüksek olduğu gözükmektedir. Yaralanma ve ölüm oranlarına karşılıklı olarak bakıldığında şarapnelen yaralananların (n=78) yaklaşık yarısı kadar ölüm oranının (n=42) olduğu, ancak daneden yaralananların (n=14) iki katından fazla ölüm oranının (n=34) olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda danenin şarapnele göre daha etkili bir savaş aracı olduğu sonucu çıkmaktadır.

Şekil-2

Harp Meydanında Şehit Olanların Ölüm Sebepleri

Tablo-2

Kıtaat İsimleri	Zabitan					Efrat				
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Esir	Fırat	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Fırat
Fırka Karargâhu	1	1	0	0	0	3	5	0	0	0
191. Alay Karargâhu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
191. Alay 1. Tabur	2	2	0	0	0	12	27	0	2	0
191. Alay 3. Tabur	1	3	0	0	0	4	25	1	4	0
24. Alay 2. Tabur	1	2	3	1	0	23	9	0	10	0
191. Alay Makmehi Tulek	0	0	0	0	0	1	1	0	1	0
23. Alay Karargâhu	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
23. Alay 1. Tabur	1	0	0	0	0	22	36	23	32	0
23. Alay 2. Tabur	1	0	11	0	0	0	9	0	150	0
23. Alay 3. Tabur	3	6	1	2	0	77	38	16	11	0

Kıtaatı İsimleri	Zabitan					Efrat				
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Esir	Fırar	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Fırar
23. Alay Makineli Tüfek	0	1	2	0	0	3	3	0	14	0
Hücum Müfrezesi	0	0	0	0	0	3	8	0	0	0
İstihkâm Bölüğü	1	1	0	0	0	2	8	0	2	0
Müstakil Bölük	0	0	0	0	0	1	3	0	5	0
17.Alay 1.Tabur	0	0	0	0	0	3	8	0	0	0
4/7 Sahrâ Bataryası	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0
3/8 Seri Cebel Bataryası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8/24 Kudretli Cebel Bataryası	0	1	0	0	0	2	11	0	2	0
Ester Suvar Bataryası	0	0	0	1	0	0	3	2	1	0
İbnü'r-Reşid Bataryası	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sıhhiye Bölüğü	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0

Kıtaat İsimleri	Zabitan					Efrat				
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Esir	Firar	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Firar
Telgraf Takımı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
152. Alay 2. Tabur	3	1	0	0	0	11	38	0	1	0
152. Alay 3. Tabur	0	0	0	0	0	2	13	0	1	0
123. Alay	0	0	0	0	0	0	5	0	1	0
5. Makineli Bölük	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0
46. Fırka İstihkâm Bölüğü	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
146. Alay 1. Tabur	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Liva Karagâhı	0	0	0	0	0	0	22	0	4	2
11. Süvari Alayı	0	0	0	0	0	1	3	3	1	2
Makineli Tüfek	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2
İstihkâm Mütfezesi	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Telefon Bölüğü	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2

Kıtaat İsimleri	Zabitan					Efrat				
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Esir	Fırat	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Fırat
7. Süvari Alayı	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Alman Kıtaatı	1	0	0	1	0	5	5	0	23	0
Kolordu Karargâhı	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
8'inci Telgraf Bölüğü	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Hayvan Hastanesi	0	0	0	0	0	1	0	5	0	0
17 Numaralı Seyyar Hastane	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0
Avusturya Kıtaatı	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0
TOPLAM	15	19	17	7	0	185	300	50	269	8

İkinci Şeria Muharebesi'ndeki (30 Nisan-5 Mayıs 1918) Zayıat Çizelgesi²³

²³ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-5.

Tablo-2 incelendiğinde birliklerin konusuna göre zayıat miktarları açıkça gözükmemektedir. 8'inci Kolordunun merkezine taarruz eden İngiliz kuvvetleri ağırlıklı olarak 23'üncü ve 24'üncü Alaylara zayıat verdirmiştir. 23'üncü Alay 2'nci Taburundaki kayıp gözükken subay ve efrat sayısı dikkat çekicidir. Toplamda 161 kişi kayıp olarak gözükmemektedir. Bu, muharebedeki bir tabur için yüksek bir sayıdır. Tüm taburun firar etmeyeceği düşünüldüğünde bu askerlerin esir ya da şehit düştüğü değerlendirilmesi yapılabilir. Firar değerlendirmesi ise bu kadar yüksek bir sayı için zorlama bir yorum olacaktır. Muharebede neredeyse şehitlerin yarısını veren 23'üncü Alay 3'üncü Taburundaki zayıat hakkında (80 şehit, 44 yaralı, 18 esir, 12 kayıp) raporun metin kısmında bir bilgi bulunmamaktadır. Raporun üst makama gönderilmesi ve bu taburdaki zayıat miktarının yüksek olması sebebiyle arz edilmemiş olabileceği düşünülebilir. Tablo-2'de sadece 8 efradın firar ettiği görülmektedir. Bu durum Türk askerinin o dönemdeki vatan sevgisi ve askerî disiplininin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Tablo-2'deki birlik isimleri incelendiğinde fırkaların hangi birliklerden oluştuğu da anlaşılmaktadır.

Aslında rapor ile birlikte tutulan cerideler incelendiğinde bazı farklı sonuçlar da görülebilmektedir. Örneğin ceridelerde 17'nci Alayın 2'nci Taburunun tamamen esir olduğu bilgisi vardır.²⁴ Oysaki Tablo-2'de gösterilen zayıat çizelgesinde bu bilgi bulunmamaktadır. Ceridelerdeki bilgilere istinaden yazılan zayıat bilgileri²⁵ ile raporda gönderilen çizelgeyi²⁶ bu anlamda karşılaştırabiliriz.

Tablo-3

	Zabitan				Efrat				Toplam Zayıat
	Şehit	Yaralı	Kayıp	Esir	Şehit	Yaralı	Kayıp	Esir	
Tablo-2'ye (rapora) göre zayıat	15	19	17	7	185	300	269	50	862
Ceride bilgisine göre zayıat	14	19	17	5	182	295	246	53	831

8'inci Kolordu Baştabipliği ile Ceridelerde Yazan Zayıat Bilgilerinin Karşılaştırılması

²⁴ Önalp-Üstünsoy; s. 594.

²⁵ age.; s. 594.

²⁶ BDH; K.: 3780, D.: 1, F.: 39-5.

Savaş zamanı düşünülduğünde küçük farklılıkların oluşmasının normal olduğu değerlendirilebilir. Ancak kayıp efrat sayısındaki farklılık dikkati çekmektedir. Aslında konu daha da derinlemesine incelendiğinde ve rapordaki şehit kavramı hakkında araştırma yapıldığında günümüzü de ilgilendiren sonuçlara erişilmektedir.

“Seferde Zabitân ve Efrâd Zâyiâtının Sûret-i Kayd ve Tahkîki İçün Kıtaât, Hastahaneler ve Ahz-ı Asker Şubeleriyle Harbiye Nezâreti Sıhhiye Merkez İstihbarat Kaleminin Vezâ’ifine Dâir Ta’limât (1916)” gereği; sıhhiye bölükleri, depolar ve hastaneler dâhil olmak üzere tüm kıtaatın muharebe olsa da olmasa da her ayın sonunda zâbitân ve efradın zayıat cetveli tanzim edilerek Harbiye Nezaretine gönderileceği hüküm altına alınmıştır.²⁷

Talimatta; zayıat hanesine olayın vuku bulduğu yer ve tarih bilgisinin, cetvelin üstüne birliğin isminin (Kolordu/Fırka/Alay/Tabur numarası), açık künye hanesine bölük/takım ve manga numaraları ile neferin vilayet, kaza, karye veya mahalle (belli ise ev numarası) bilgisi ile kendisinin ve babasının ismi ve aile şöhreti ve doğum tarihinin yazılacağı belirtilmektedir. Askerlik şubesi ile ilgili bilgiler de istenilmektedir. Harp meydanında şehit olanlara özel olarak ayrılmış haneye şehit olanların “şehit”, yaralananların ise “mecruh” olarak tanımlanması ve hangi sıhhiye bölüğü ya da hastaneye gönderilmiş ise o bilginin de eklenmesi istenilmiştir. Şehitlerin yaralı veya kayıp, kayıp ve esirlerin de şehit gösterilmesinin mesuliyeti gerektirdiği ifade edilmektedir.²⁸ Talimatta kayıp, kaza, esir, firar vb. haneler hakkında da bilgi verilirken durumu netlik kazanmayan personelin savaşın gidişatına göre şehit veya esir edilmiş olması seçeneklerinin hangisinin ihtimali yüksekse onun yazılması istenmiştir.²⁹

Zayıat defterlerinde (Umum Zayıat Defteri ve Zabitan Zayıat Defteri) rütbe farkı gözetilmeksizin hemen şehit olanlar (şehiden vefat) ile yaralandıktan sonra şehit olanlar (mecruhen) kırmızı mürekkeple yazılmış ve özlük işlemleri ona göre yürütülmüştür. Esir ve kayıplar ile diğer nedenlerle yaşanan ölümler siyah mürekkepli kalemle kayıt altına alınmıştır. Hastalıklardan ölümlerde de benzer bir uygulamaya gidilmiş, bulaşıcı hastalıklardan ölenler mavi, bulaşıcı olmayan hastalıklardan ölenler siyah mürekkeple yazılmıştır.³⁰ Millî Savunma Bakanlığı Arşivindeki zayıat defterleri kayıtlarından oluşturulan ve İkinci Şeria Muharebesi’nde şehit olduğu değerlendirilen 42 personelin bilgisi tespit edilmiştir. EK’te listesi

²⁷ Seferde Zabitân ve Efrâd Zâyiâtının Sûret-i Kayd ve Tahkîki İçün Kıtaât, Hastahaneler ve Ahz-ı Asker Şubeleriyle Harbiye Nezâreti Sıhhiye Merkez İstihbarat Kaleminin Vezâ’ifine Dâir Ta’limât; Matbaa-i Askeriyye Dersaadet, 1332 (1916), s. 4.

²⁸ Agt.; s. 5-6.

²⁹ Agt.; s. 7.

³⁰ Ertuğrul Öztürk-Harun Kaya; Ölümsüz Kahramanlar Birinci Dünya Savaşı Şehit İşlemleri, Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 2015, s. 333.

verilen şehitlerin sayısı ve rapordaki şehit (185) ve yaralı (sonradan şehit olanlar) sayısı dikkate alındığında şehit listesindeki eksiklikler kendisini bariz bir şekilde göstermektedir.

Ayrıca “şehit”lik dini bir kavram olduğu için konunun bu boyutu da ele alınmalıdır. Şehit kavramı hakkında farklı mülahazalar olduğu düşünüldüğünde, bu konuda ayrıntılı çalışmalar yapılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Özlük işlemleri için oluşturulan 1909 tarihli Askerî Tekaüd ve İstifa Kanunu³¹ ile Cumhuriyet Dönemi’nde devamı niteliğinde olan 03 Haziran 1930 tarihli ve 1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu’nda³² şehit kavramına tam anlamıyla açıklık getirilmemiştir. Millî Savunma Bakanlığınca yasadaki şehit kavramına açıklık getirilmesi Başbakanlıktan istenmiştir. TBMM tarafından yapılan değerlendirmede (29 Ocak 1936 gün ve 927 sayılı karar) Kanun’un yorumuna ihtiyaç görülmediği belirtilerek şehit tanımı Kanun’daki mevcut maddeler ile şöyle açıklanmıştır:

- a. Savaşta veya eşkıya ile çarpışmalarda şehiden ölüm.
- b. Barışta kendi suni taksiri olmayarak görev icabı kazaen ölüm.
- c. Yaralanıp tedavi sırasında veya bundan ötürü yapılan ameliyat sonucu ölüm.
- d. Düşman tarafından kuşatılmış durumda, belli olmayan sebeplerden ölüm.

Birinci maddede çarpışma anındaki ölüm ile şehit tanımlaması kısmen yapılmakta, diğer maddelerdeki ölüm şekilleri de hukuki anlamda şehit olarak kabul edilmektedir.³³ Bu maddeler hastalık, esaret, kayıp vb. durumlar dolayısıyla ölen kişilerin şehit olamayacağını belirtmektedir. Tarihî süreç içerisinde “şehit” kavramının farklı şekilde değerlendirildiğini de belirtmek gerekir. Ayrıca bazı kolordu zayıat defterlerinin eksik olduğu da bir gerçektir. Sarıkamış’ta donarak hayatını kaybeden askerlerin yukarıda sayılan maddeler kapsamına girmediğinden şehit statüsüne dâhil edilmediğini de dikkate alırsak kavram hakkında çalışma yapılmasının önemli olduğunu görmekteyiz.

Şehitlerin listesinin tam olarak tespit edilememesindeki ikinci bir sebep ise kayıtların farklı arşivlere (MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Arşivi, Kızılay Arşivi ve Deniz Tarihi Arşivi) dağılmış olması, bu arşivlerde belge bazlı tasnifin tamamlanamamış olması ve arşivler arası eş güdümün sağlanamamasıdır. İlgili makamlar tarafından bu kayıtların birleştirilmesi, sağlıklı listelerin hazırlanması

³¹ Askerî Tekaüd ve İstifa Kanunu; Düstur, II’nci Tertip, 1. Cilt, 1909, 694-716.

³² 1683 Sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu ve Buna Ek Kanun; Tefsir, Karar, Talimat ve Nizamname ve Bu Kanuna Ait Hâlen Cari Eski Hükümler, Millî Müdafaa Vekâleti Matbaası, Ankara, 1939, s. 137.

³³ Cemender Arslanoğlu; Şehitliklerimiz. 1983, s. 17-18.

gerekmektedir. Şehit kavramına dair yasal bir çalışma da ayrı bir problem sahası olarak gözükmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirmeler

Savaş; maddi ve manevi tüm güçlerle yapılan bir faaliyet olup harekât dışında, arazinin durumu, iâşe, silah ve cephane, istihbarat, ikmal, iâşe, eğitim, personelin moral ve motivasyonu ile sağlık işleri gibi birçok konuyu kapsayan ve başarı için tüm bu unsurların bütünlüğünü gerektiren bir eylemdir. Savaşlar incelenirken yalnız harekât sahasının değil, savaşı etkileyen diğer unsurların da iyi tetkik edilmesi gerekir. Ancak bu sayede değerlendirilen harekâta ilişkin resimde, tam bir bütünlük sağlanabilir. Sağlık hizmetleri konusu belki de muharebe sahasındaki askerin başarısını doğrudan etkileyen ve ayrıntılı olarak değerlendirilmesi gereken en önemli faktördür.

Osmanlı ordusunun hazırlıksız bir şekilde yaptığı Birinci Kanal Harekâtı'nda; Birüssebi'den sonra su sıkıntısı had safhaya ulaşmış, yağmur yağdıça toplanan sulara binlerce kurt ve böcek peyda olmuş, bu suyu içmeye kalkanlara karşı hekimlerin önerileri acı bir dilekten ileri gitmemiş, bir damla su ile dudaklarını ıslatmak arzusu bir hayata üstün görünmüştü.³⁴ Savaşa dermanı kalmadan İngilizlerle karşılaşan Osmanlı ordusu perişan bir hâl içerisinde geri çekilmek zorunda kalmıştı. Oysaki İngilizler yapmış olduğu ileri harekâta ihtiyacı olan suyu Nil Nehri'nden karşılamıştır. Birlikler ilerledikçe suyun taşındığı çelik borular da uzatılmış ve İngilizler en çok ihtiyacı olan maddeyi rahat bir şekilde temin etmiştir.³⁵ Bu iki yaklaşım, insan merkeze alınca savaşın bile kaderinin nasıl değiştiğini ortaya koyan önemli bir örnektir.

Şehit kavramı üzerine yaptığımız değerlendirme ile de kanuni bir düzenlemenin yapılması ve arşivlerdeki çalışmalara hız verilerek sonuçlarının birleştirilmesi gerektiği görülmektedir. Türk toplumundaki şehadet makamının ulviyetinden dolayı kişiler aile büyüklerini şehit olarak görmek istemektedir. Özlük hakları da konunun ayrı bir boyutudur. Ancak resmî kaynakların tutuluş şekline ve şehit kavramının değerlendirilmesinden kaynaklı mağduriyetler yaşandığı değerlendirilmektedir.

Raporda, muharebenin yapıldığı alana şehitlerin ve İngiliz ölülerinin defnedildiği bilgisi yer almaktadır. Muharebenin yapıldığı yere şehitlerin defnedilmesi, şehitliklerin çok geniş bir sahada ve hatta yüzlerce olabileceğini bize göstermektedir. Seyyar olsa da tüm hastane yakınlarının şehitlik olarak araştırılması gerektiği, verdiğimiz örnekten anlaşılmaktadır. Olayın üzerinden

³⁴ Kemal Özbay; Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt I, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976, s. 249-250.

³⁵ İhsan Göymen; Birinci Dünya Harbi IX'uncu Cilt Türk Hava Harekâtı, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1969, s. 193.

100 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen hayatını feda eden ecdadımız için sağlıklı ve kapsamlı çalışmaların yapılması gerektiği açıktır.

Muharebelerde savaş meydanında şehit olanlardan daha fazla hastalıktan ölenler olduğu sık sık literatürde ifade edilmektedir. Hatta MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivindeki defterlerdeki ölüm kayıtları üzerine yapılan bir araştırmada, Filistin Cephesi için şehit miktarı 5.479 iken hastalıktan ölen personel sayısı 25.901 olarak ifade edilmektedir.³⁶ Mikro düzeyde İkinci Şeria Muharebesi'ndeki kayıtlar ve istatistiki veriler incelendiğinde hastane kayıtlarının çok önemli veriler sunabileceği ve konunun araştırılmasında temel veriyi sağlayacak bilgileri barındırabileceği kıymetlendirilmektedir. Hastaneye sevk edilen yaralıların durumlarının tespiti de verilen sağlık hizmetinin etkinliğini ortaya koyabilecektir. Bu anlamda hastane kayıtları ve diğer zayıat bilgilerinin eşleştirilmesi ve kapsamlı bir çalışma ile sonucun ortaya konulması gerekmektedir. Konu, askerî tıp tarihinin temel sorunsallarından birisi olarak değerlendirilebilir.

17'nci Alay 2'nci Taburun tamamının İngilizlere tutsak oluşu ve bunun raporda gösterilmeyişi birincil kaynak olsa bile tüm kaynakların değerlendirilmesi ve mümkünse karşıt görüşlerin incelenerek analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir. MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi kayıtlarına bakıldığında da bu alaydan sadece bir şehidin olduğu görülmektedir. Tarihçiler birincil kaynaklar üzerindeki bilgileri iyi analiz etmeli ve doğru sonuçlara ulaşmak için gayret sarf etmelidir. Raporda muharebenin isminin Tele'l-Nimrin Muharebesi olarak gösterilmesi de buna örnek olarak verilebilir.

Savaşlarda sağlık birimlerinin coğrafyadan ve araziden yararlanmaya çalışarak korunaklı bölgelerde hizmet vermeye çalıştığı, sıhhiye birliklerinin düşmanın ilerleyişine ve muharebe şartlarına göre yer değiştirmek zorunda kaldığı, geri hizmet olsa da savaşın doğrudan içerisinde olduğu görülmektedir.

Muharebelerdeki sağlık hizmetlerinde sağlık personelinin gösterdiği insanüstü gayret istatistiklere de yansımıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda muvazzaf 1.202 hekimden 163'ü, 1.283 yedek hekimden ise 187'si hayatını kaybetmiştir. Bu hesaba göre Türk ordusunda hizmet veren hekimlerin % 14'ü savaş sırasında hayatını kaybetmiştir. Hekimlerde görülen bu kayıplar özellikle bulaşıcı hastalıklar ve salgınlarla yapılan mücadele sırasında meydana gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Alman ordusunda ise bu oran % 0,54'dü. Bu anlamda dünyada hiçbir

³⁶ Ahmet Başustaoğlu; Bir Nefes Sıhhat Tevfik Sağlam'ın Yaşamı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 241-243.

milletin asker hekimi, Türk hekimi kadar tehlikelere göğüs gererek hayatını ortaya koymamış, önceliğini hastasının yaşamı yönünde belirlememiştir.³⁷

Geçmiş yıllarda gelişen teknolojinin ilk uygulamaları hep savaş alanları olmuştur. İstatistiklerden, son sistem silahların ölümlerin ve yaralanmaların artmasına sebebiyet verdiğini görmekteyiz. Tutulan rapor, dönemin savaş teknolojisi ve teçhizatı hakkında bilgi verirken bunun ölüm ve yaralanmalara olan etkisini de ortaya koyabilecek verileri içermektedir. Ayrıca rapor, muharebenin ne şekilde cereyan ettiği, en çok kimin etkilendiği ve yaralanmaların kaynakları ile yapılan sağlık hizmetlerinin ayrıntılarını bize vermektedir.

Hekim Filip'e ne oldu? İstatistikte birer rakam olan ancak esir düşen, kaybolan ya da yaralanan insanlara ne oldu? Bu insanların geride kalan aileleri nasıl etkilendi? Belki de bu soruların cevabı daha derinlemesine çalışmalar ile ortaya çıkacaktır.

İkinci Şeria Muharebesi'ndeki sağlık hizmetleri örneği ile verdiğimiz ve milyonları ilgilendiren sonuçların mikro tarih çalışmaları ile ortaya koyulabileceği görülmektedir. Bu anlamda yapılan bilimsel çalışmalarda insanın değeri ve değerleri merkeze alınmalı, "İnsana ne oldu?", "İnsan bundan nasıl etkilendi?" sorularına cevap aranmalıdır. Nitelikli mikro tarih çalışmaları artırılmalıdır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi; Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu (BDH), K.: 3780, D.: 1, F.: 39 (1-5)

MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi Şehit Bilgileri Listesi.

Basılı Eserler

1683 Sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu ve Buna Ek Kanun; Tefsir, Karar, Talimat ve Nizamname ve Bu Kanuna Ait Hâlen Cari Eski Hükümler (1939), Ankara: Millî Müdafaa Vekâleti Matbaası.

ARSLANOĞLU, Cemender (1983); Şehitliklerimiz.

Askerî Tekaüd ve İstifa Kanunu (1909); Düstur, II'nci Tertip, 1. Cilt, 694-716.

BAŞUSTAOĞLU, Ahmet (2016); Bir Nefes Sıhhat Tevfik Sağlam'ın Yaşamı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

³⁷ Özbay; s. 309-310.

ERTAN, Mehmet (2012); “Gündelik Hayatın Tarihine Dokunma Çabası: Mikro Tarihçilik ve Carlo Ginzburg”, *Kültür ve İletişim*, 15(2), 9-35.

ESTRELLA, Iceal Averroes E. (2012); “On the Ethics of War”, *Kritike*, 6(1): 67-84.

GÖRGÜLÜ, İsmet (2014); *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÖYMEN, İhsan (1969); *Birinci Dünya Harbi IX’uncu Cilt Türk Hava Harekâtı*, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları.

KEMAL, Cemal (2013); “Nablus Meydan Muharebesi’nde Mustafa Kemal”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 51, 617-651.

Kızılay ve Kızılhaç’ın Milletlerarası Kaynakları Sözleşmeler-Tüzükler-Kararlar (1964); Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.

MEIER, Christian (2012); “Makro ve Mikro Tarih İlişkisi Üzerine Notlar”, Çev.: Doğan Gün, *Memleket Siyaset Yönetim*, 7 (18), 100-125.

OKÇU, Yahya (1979); *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi IV’üncü Cilt 1’inci Kısım Sina-Filistin Cephesi Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebeleri Sonuna Kadar*, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

ÖNALP, Kâmil-ÜSTÜNŞOY, Hilmi (1986); *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi IV’üncü Cilt 2’nci Kısım, İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi’ne Kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917-30 Ekim 1918)*, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

ÖZBAY, Kemal (1976); *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri Cilt I*, İstanbul: Yörük Basımevi.

ÖZTÜRK, Ertuğrul-KAYA, Harun (2015); *Ölümsüz Kahramanlar Birinci Dünya Savaşı Şehit İşlemleri*, Ankara: Millî Savunma Bakanlığı Yayınları.

Seferde Zabitân ve Efrâd Zâyiâtının Sûret-i Kayd ve Tahkîki İçün Kıtaât, Hastahaneler ve Ahz-ı Asker Şubeleriyle Harbiye Nezâreti Sıhhiye Merkez İstihbarat Kaleminin Vezâ’ifine Dâir Ta’limât; Dersaadet: Matbaa-i Askeriyye, 1332 (1916).

**EK: MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Arşivi
Kayıtlarından Tespit Edilebilen ve İkinci Şeria Muharebesi'nde Şehit
Olduğu Değerlendirilen Personel Listesi**

S.NO.	ADI	BABA ADI	DOĞUM YILI	LAKABI	İL	İLÇE	RÜTBE	KOLORDU	FIRKA	ALAY	TABUR	BÖLÜK	ŞEHADET TARİHİ
1	ABDULLAH	MEHMET	1896		TUNCELİ	ÇEMİŞGEZEK	ÇAVUŞ			66	3	10	03/05/1334
2	ABDULMECİT EFENDİ	ABDULMECİT	1899		BAĞDAT		USTEGMEN			191	3		30/04/1334
3	ABDULMECİT EFENDİ	MEHMET			BAĞDAT		TEĞMEN			191	2	4	30/04/1334
4	AHMET	ALİ	1881	HACHİMMET OĞULLARI	MANİSA	AKHİSAR	ER	3		23	1	2	30/04/1334
5	AHMET KEYSER	ALİ FAİZ	1889		İSTANBUL		TEĞMEN					2	01/05/1334
6	ALİ	HACI AHMET	1891		MANİSA	ALAŞEHİR	ER		8	23	1	3	30/04/1334
7	ALİ RACİ	AHMET			İSTANBUL		TEĞMEN						01/05/1334
8	ARIF	SÜLEYMAN	1898	DURALI OĞULLARI	ANKARA	HAYMANA			53	163	1	2	01/05/1334
9	BİLAL	MAHMUT	1889		BOLU	DÜZCE	TEĞMEN			152	2	5	01/05/1334
10	EMİN	SÜLEYMAN	1893		KIRIKKALE	KESKİN	ER	3		23	3	10	30/04/1334
11	FERİHAT	OSMAN	1894		KIRKLARELİ		ER	24			1	1	10/05/1334
12	FUAT EFENDİ	HASAN	1897		AYDIN	KUŞADASI	ZABIT VEKİLİ			23	3	12	30/04/1334
13	HACI İDRİS	HAYRULLAH	1874	HACI İMAM	FİDİRNE	İSKİTÇE	FR	3		23	1	4	30/04/1334
14	HASAN	ALİ	1891	CEMAL OĞULLARI	MANİSA	AKHİSAR	ER		8	23	3	12	30/04/1334

S.NO.	ADI	BABA ADI	DOĞUM YILI	LAKABI	İL	İLÇE	RÜTBE	KOLORDU	FIRKA	ALAY	TABUR	BÖLÜK	ŞEHADET TARİHİ
15	HÜSEYİN	AHMET	1882		MANİSA	ALAŞEHİR	ER			23	3	11	30/04/1334
16	İŞHAK AĞA	HAMİT	1869		AMMAN		TEĞMEN				1		30/04/1334
17	İSMAIL	ESAT	1896		TEKİRDAĞ	HAYRABOLU	ER		24	58			03/05/1334
18	İSMAIL	HACI YAHYA	1872		NABLUS		ER		24	43	21	6	07/05/1334
19	İSMAIL	OSMAN	1887	KAVUKCU OĞULLARI	KONYA		ER			23	3	11	30/04/1334
20	KAMİL	AHMET	1895	ABDİOĞULLARI	ANKARA		ER	3		23	3	11	30/04/1334
21	KAMİL	MEHMET	1892	UZUN OĞULLARI	MANİSA	SALİHLİ	ER	3		23	1	2	30/04/1334
22	MEHMET	ABDULKADİR	1881	ZEYNEL OĞULLARI	BURSA	KARACABEY	ER			23	1	2	30/04/1334
23	MEHMET	AHMET	1887	ARAP OĞULLARI	İSTANBUL	ŞİLE	ER			23	3	10	30/04/1334
24	MEHMET	ALİ	1887		KAYSERİ		ZABIT VEKİLİ			23	3	11	30/04/1334
25	MEHMET	MÜRSEL	1895		ÇORUM	İSKİLİP	ER		8	23	3	11	30/04/1334
26	MEHMET ALİ	MEHMET	1895		MANİSA	SOMA	ER			23	3	11	30/04/1334
27	MEHMET EFENDİ	NURİ			VAN		TEĞMEN			143	2	5	03/05/1334
28	MEHMET EMİN	ALİ			İSTANBUL	ÇATALCA	YÜZBAŞI			23	3		30/04/1334
29	MUIYARREM	SALİHİ	1895		İSTANBUL	ŞİLE	ER	8	16	23			13/05/1334

S.NO.	ADI	BABA ADI	DOĞUM YILI	LAKABI	İL	İLÇE	RÜTBE	KOLORDU	FIRKA	ALAY	TABUR	BÖLÜK	ŞEHADET TARİHİ
30	MUSA KAZIM	HASAN	1896		İSTANBUL		TEĞMEN						03/05/1334
31	MUSTAFA	MUSTAFA	1886	HACİFENDİ OĞULLARI	MANİSA	ALAŞEHİR	ER	3		23	1	4	30/04/1334
32	MUSTAFA	OSMAN	1888	HAMZA OĞULLARI	DENİZLİ	ACIPAYAM	ER			152	2	5	02/05/1334
33	NIYAZI	MUSTAFA	1891		SAKARYA	MERKEZ	ER			23	3	12	30/04/1334
34	NURİ	HAKKI	1891		MANİSA	AKHİSAR	ER		8	23	3	10	30/04/1334
35	REMZİ	VELİ	1896		SAKARYA		ZABİT NAMZEDİ			23	3	9	30/04/1334
36	RIZA	İHÜSEYİN		KANCA OĞULLARI	ÇORUM		ER	3	8	23	3	11	30/04/1334
37	SÜLEYMAN	İHÜSEYİN	1893	NASUH OĞULLARI	İZMİR	ÖDEMiŞ	ER	3	8	23	3	10	30/04/1334
38	SÜLEYMAN	MEHMET	1888		ÇORUM		ER	3	8	23	3	10	30/04/1334
39	SÜLEYMAN EFENDİ	ABDURRAHMAN			MUSUL		YD.SB			17		7	30/04/1334
40	ŞABAN	MEHMET	1893		İZMİR	BERGAMA	ER	4		152	1	1	01/05/1334
41	VEHbİ	RİFAT			İSTANBUL		ZABİT VEKİLİ			191	2	2	30/04/1334
42	YUSUF	KARAGÖZ	1892		BOLU		ER			17	2	7	12/05/1334